

književnost

Adnan Kadrić, Madžida Mašić

TRAGOM JEDNOG PANEGIRIKA POSVEĆENOG DEFTERDARU RUMELIJE MEHMED-EFENDIJI MOSTARCU

Sažetak: U radu se predstavlja kasida pjesnika Isamija koja se nalazi u jednom rukopisnom kodeksu (medžmui) iz Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine. Kasida je posvećena defterdaru Mehmedefendiji Mostarcu. Ima 56 stihova i nalazi se u istom kodeksu u kojem se nalaze prijepisi nekoliko mostarskih vakufnama. U kasidi se mogu pronaći i neki važni podaci o Mehmed-efendiji Mostarcu kojem je pjesnik Isami spjevao kasidu. Prilikom poređenja tih podataka sa osmanskim biografskim izvorima uočili smo dosta sličnosti biografije Mehmed-efendije sa biografijom Koski Mehmed-paše, jednog od poznatih mostarskih vakifa (legatora) s početka 17. stoljeća.

Ključne riječi: divanska književnost, 17. vijek, Bosna, Mostar, defterdar Mehmed-efendi Mostari, pjesnik Isami ('Isāmī)

1. Uvodne napomene

U ovom prilogu nastojat ćemo obraditi rukopis kaside pjesnika 'Isāmija'¹ koja je posvećena defterdaru Mostarcu Mehmed-efendiji. Rukopis kaside nalazi se u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine u kodeksu djela pod brojem Rs 185. U Katalogu rukopisa NUB BiH nalazi

1 U daljem tekstu: Isami

se šablonizirani opis rukopisa.² Prema opisu, na početku kodeksa nalazi se zbirka formulara različitih sudskih isprava i nekoliko fetvi mostarskog muftije Ahmed-efendije. Slijedi vakufnama (zakladnica) na arapskom jeziku koja govori o uvakufljavanju na području Mostara kojoj nedostaje početak (30a-b). Potom dolazi vakufnama Ćejvan-ćehaje sina Abdurrahmanova koja se odnosi na čin uvakufljavanja u Mostaru, Blagaju i Gabeli iz 1558. godine (36a-42b) a prepisana je oko 1570. godine. U kodeksu/medžmui, kako se navodi u kataloškom opisu, nalazi se vakufnama sekbanbaše Ahmed-age sina Abdullahova o novčanom vakufu. Alija Dilberović detaljnije piše o vakufnami čiji su listovi ispremeštani prilikom uvezivanja tako da je početak vakufname zapravo na listu 43b a ostatak na listovima 30a i 30b.³ Zatim dolazi bilješka Mustafe muderisa Mehmed-begove medrese u Mostaru koji navodi da je ono što je zapisano “u ovoj knjizi” bilo zabilježeno kod njega, te poezija više pjesnika, kao što su: Fuzuli, Hodža Ćelebi, Nedžati, Jahja, Hajali, Figani i Fevri. Slijedi kasida posvećena Mehmed-efendiji Mostarcu, a potom pjesma o nasljedstvu, dva kaligrafska ispisa Mahmuda Travničanina, te prijepis vakufname Omerhodže sina Džaferova iz 1012/1604. godine kojom uvakufljuje 40.000 akči u Mostaru (fol. 77a-77b). Na kraju kodeksa nalaze se tekstovi različitog sadržaja (fetve, dopisi, obrasci za dopise, zapisi za olakšavanje poroda, obrasci za vakufname i hudždžete, tekstovi iz metrike, pjesma Medžazija Mostarca i sl.). Prema bilješkama o prijepisima pojedinačnih dijela, pretpostavka je da je kodeks (medžmua) nastao negdje iza 1024/1616. godine, te da je većina tekstova koji su prepisani u kodeks nastala ranije, kako se i navodi u prijepisima. Prilikom čitanja medžmue našu je pažnju privukla kasida pjesnika Isamija koju je spjevao u čast defterdara Mehmed-efendije Mostarca.

2. Tekst Isamijeve kaside posvećene defterdaru Mehmed-efendiji Mostarcu

Kao što je već navedeno, tekst kaside nalazi se na strani 65b, ispisan je u tri stupca i ima 28 bejtova/distiha, odnosno 56 misri/stihova. Zbog nekoliko bilješki na listu koji slijedi u kojima se spominje 1616. godina, kao i

2 *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, Obradio: Lavić, Osman, Al-Furqan – Fondacija za islamsko naslijeđe, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, London Sarajevo, 2011, 456.

3 Alija, Dilberović, “Buq’a medresa u Mostaru“, *Hercegovina: časopis za kulturno i historijsko naslijeđe* – 17, Mostar 2018, 105.

hronološkog slijeda tekstova u kodeksu u cjelini, moguća je pretpostavka da je kasida prepisana u tom periodu. Kasida predstavlja tipični panegirik pisan u klasičnom irāki divanskome stilu. Autor kaside Isami u potpunosti je nepoznat u domaćoj literaturi, a o njemu nismo mogli pronaći podatke niti u poznatijim osmanskim pjesničkim spomenicama (tezkirama). Moguća je pretpostavka da se radi o nekom lokalnom pjesniku koji je tražio pokroviteljstvo ili o nekom pjesniku iz pratnje Mehmed-efendije Mostarca.

مستاری افندی اول نعمت دفر دار محمد افندی حضرت بنده اصدار اول فیضی

کلمی اول خلیفہ نفس کم ہر ذریعہ مبارک مقصدن نازہ چاہو لو کہ کبارہ صفا حمد نہ اچلوب کل کیم عالم اول شہنشاہ
 کو بی کلمی بنده بنیاد اقامت اسرار سکندر کلمہ سوششم دوششم نہا آسمان ایلنار اول خاکدر آیدار
 خلقت ظلم اول اولی فدا دور عدل کلمہ تیغ ہم آنگہ چہ اندہ حق بود روشن ناز کو بنور روی غمخیزات بنگلن
 راس عدل کلمن اساس شجر اول کلمہ قبضہ قہر کلمہ ضبط اول و دیار انکوس تیغ خوم نہ کلمن آیتہ نامانی ز یاد دوزخ
 اہل دل شہزادہ الطغران عدو کلمہ لطف و تیکلم اول و زور علم ہزار حصہ صاحب قرآن رمایہ امر زمان
 افتاب اوج شہنشاہ سایہ گردن مالک سیف و قلم بہر جنبہ د علم و آواز اعلیٰ دفر دار روم و سردار اوقاف
 خاکبایہ کوہ تاج سلطان زمان کرد ایسہ تو تیار بین اعیان دیار کوہر ارب ضیا سبز بو عالم ستیز
 نعل سبب شکر سیر اولی دیار بارگاہ لطف کعبہ در باب دن سدرہ عوش اجزا ان فیضی دھی کبار
 منزل اوج زبا اولی ماہ راستہ ہر نہ دیکم علم رزم ایدب کلمہ اول کلمہ آستان بو تہ ہر طاق کلمہ کلمت ان
 باب کردون قدر کلمہ قنات زکات طلعت ہر جهان آرا و من اول کلمہ باناک الحدی عدو اول کلمہ طلاق
 رخصت آیینہ نور خداد سرور انکشف ذات بکلمہ زبان و نیکار اکل کلمہ دگم کلمہ سترہ عالمہ سحر
 یوق دیم سن لطف کلمہ کلمہ کلمہ احتیاج اول کلمہ ہر دم یک در کلمہ یوز زورین سوز زنی فاکلمہ سنگ سوز
 خوشن چون تکی سکنات جس کردون ذرہ و زرین سفایین افنا کلمہ بو تار مایہ و امن و امان کس مایہ و صلوات
 حی جو ارس لفظہ دنیا پس ہم دیکلمہ اکی بہر کلمہ دریا لہان و کرم عابو و قاصر سنگ و صلوات ان کلمہ
 کامکار لطفیک تعلیم ان سبہ دن اولاس ان التا خیر افات سماں اکل کلمہ اورسہ احسانہ بانہ فضل و عرفان ہم
 ایتر دم دو سنگہ صبح و غرض افتخار یوز سورب در کلمہ کلمہ تخصص حضرت ایلدر اولی عرض اول قلیل الامتیا
 ردایب فاکلمہ تفتانہ خرم ان کلمہ اول دعای دو کلمہ کلمہ سنگ لیل نزار خاکبایہ عورت اول کلمہ ناز سوز
 احتیاج اول کلمہ بیخود ای نامدار نیچہ تصدیق ایدرسن حضرت سلطان قیل عابہ اوقاف اوار سبہ نہ کلمہ
 ہر کلمہ کلمہ خوش اقبال و موت ہم زمین ہر کلمہ عمر کلمہ سترہ لہم زورہ دار

(Faksimil 1: Kasida posvećena Mehmed-efendiji Mostarcu, NUB BiH Rs. 185)

Prevod
KASIDA POSVEĆENA NAŠEM GOSPODINU
MOSTARCU, NAŠEM DOBROČINITELJU, NJEGOVU
VISOČANSTVU DEFTERDARU MEHMED-EFENDIJI

*Dođe on, daha Isaova, što ovom svijetu oslonac upravi dade
od njegova mjesta i staro i mlado novi život pronade
Hvala Bogu, svijet se kao ruža otvori i radostan postade
kao da dani proljetni opet svijetu ovome stigoše
O care, ne misli da u bašči punoj boja jutarnja rosa pala je:
nebo na zemlju blistavo biserje prosulo je
U periodu pravednosti tvoje, nestade tmica nepravde
poput blistava dana istina je tvoj oštri mač na svijetu ovome
Kad se od ogledala mača tvoga ukaže lice pobjede
osnaže temelji vjerozakona, od suda pravde tvoje⁴
Stiskom moći tvoje, osvojene su zemlje Ugarske
zbog mača tvoga što krv lije, banovi se krikom i vapajem oglašiše
Ljudi srca postišeni od tvoje dobrote, neprijatelj od sablje tvoje:
ovaj svijet u miru ne bi bio, da tvoje dobrote i sablje nije
Drug sudbinom odabranoga, bogatstvo sigurnosti i vjere
sunce carske visine, sjena nebeske putanje
Onaj koji vlada mačem i perom, izvor znanja i odgoja
on, defterdar Rumelije i vođa u gnijezdu vladarskome
Prah sa njegove noge dragulj je na kruni sultana ovog vremena
njegova brana, na oku pokrajinskih ajana surma je⁵
Svjetlošću od dragulja misli njegove, ovaj svijet je osvijetljen
varnicom s potkovice konja njegova, ovaj svijet obasjan je*

-
- 4 MOSTARĪ EFENDİMÜZ VELİYÜ-Nİ'METİMÜZ DEFTERDĀR MEHMED EFENDĪ
HAŽRETLERİNE İŞDĀR OLİNĀN QAŞİDEDÜR
Geldi ol 'İsâ- nefes kim vârdi dünyâya medâr / maqâmından tâze cân buldı kibârile şîgâr //
Hamdü li-llâh açlub gül gibi 'âlem oldı şâd / Güyiyâ geldi yine dünyâya eyyâm-i bahâr //
Renk-zârûnda seher şebnem düşer şanma şehâ / âsumân eyler nişâr ol hâka dürr-i âbdâr //
Zulmet-i zulm oldı ifnâ devr-i 'adlünde senûn / tîg-i berrânuñ cihânda haq budur rüşen nehâr //
Görinür rû-yi zafer mir'at-i tîgünden meger / rây-i 'adlünden esâs-i şer'i buldı iqtidâr //
- 5 Qabza-i qahruña zabt oldı diyâr-i Engürüs / tîg-i hün-rizüñden êtdi bânları feryâd u zâr //
Ehl-i dil şermende lutfünden 'adüv tîguñla kim / lutf u tîgün olmasa olmazdı 'âlem ber-qarâr //
Şâhib-i şâhib-qrân sermâye-i emn ü emân / âfitâb-i evc-i şâhî sâye-i gerdün-şî'âr //
Mâlik-i seyf ü qalem ser-çeşme-i 'ilm ü edeb/ a'ni defterdâr-i Rüm ve server-i dâr-i evqâr //
Hâk-pâyi gevher-i tâc-i selâfîn-i zemân / gerd-i âbi tütüyâ-yi 'ayn-i a'yân-i diyâr //

- Čador njegove veličanstvenosti - čaba ljudima srčanim
 njegova počast najdaljem aršu, kibla za ashabe velike
 Dalekom stanicom Plejada, njegov bajrak s polumjesecom postade
 kad god se na sukob odluči i krene taj čovjek sretne sudbe
 Za moć prijestolnice – kupola nad lukom Mliječne staze
 ovaj svijet u odnosu na moć Sunca, pozlaćeno sunce je
 15 Njegovo lice poput onog što sunce svijeta ukrašava blistavo postade
 uništi neprijateljstvo i sve tmine tiranije⁶
 Tvoji obrazi su ogledalo svjetlosti od Boga, o predvodniče
 u tvojoj čistoj osobi otkriva se i skriveno i ono što očito je
 Niko na ovom svijetu ne može shvatiti iz tvojih usta tajne
 ne možeš reći ne dobroti svojoj, tvoj govor dragulj je
 Ako sunce i mjesec pred kapijom tvojom ne budu imali potrebe
 pred tobom ne bi dan i noć, moleći, poginjali lice svoje
 No, tkalac sudbine za tebe kao prostirku napravio je
 da zadrži on sunčeve od praha i zlata zrake sjajne
 20 Posjednik sigurnosti i povjerenja, bogatstvo mira i dobre volje:
 istina je ova – ka vrhunskoj moći ti pokrenu ovog svijeta kruženje⁷
 O, nebo darežljivosti, more dobročinstva i dobrote
 nemoćan je i ograničen znalac što opisuje tebe
 Nakon dosegnuća nemoj svoju dobrostivost udaljiti od mene
 sa zakašnjenjem dođe iskušenje sumnje, o ti sudbine sretne
 Da moja vrlina i duhovno znanje razlog za dobročinstvo ne postaje
 pred srećom tvojom nikada ne bih ponizno iznosio potrebe svoje
 Padajući ničice pred kapiju tvoju Isāmī [grešni] ubogi dođe
 svoja stanja iznoseći, onaj što malo iskazuje poštovanje

6 Gevher-rāyi ziyāsiyle bu 'ālem müstenīr / na'l-i esbi şu'lesiyile oldı dünyā şu'le-dār //
 Bārgāh-i ihtīšāmī Ka'be-i erbāb-i dil / sidre-i 'arş ihtirāmı qible-i şahb-i kibār //
 Menzil-i evc-i süreyyā oldı mäh-i rāyeti / her ne dem-kim 'azm-i rezm edüb gide ol kām-kār //
 Āsitān-i 'izzine bir tāq-i kemter kehkeşān / bāb-i gerdün qadr*-i şemse āfitāb-i zer-nigār //
 Tal'atı mihr-i cihān-ārā-veş oldı tāb-nāk / eyledi 'udvān ile zulmūn zalāmın tār-mār //
 7 Ruḥlaruñ āyine-i nūr-i ḥodādur serverā / münkeşifdür zāt-i pakuñda nihān u āşikār //
 Añlamaz kimse dehanuñ sırrı 'ālemdede hiç /yoq dēmezsın luṭfuña ḥaqqā kelāmuñ cevher-dār //
 İhtiyācı olmasa mihr ü mehūñ dergehūñe/ yüzlerin sürmezdi qābuñda senūñ leyl ü nehār //
 Ferş içün etmiş saña nessāci-yi gerdün meger / zerre 'ü zerrin şu 'ā'in āfitābuñ bū dutār /
 Māye-i emn ü emān ser-māye-i şulḥ vu şalāḥ / ḥaq bu re's ü l-'izze dünyāya sen vērdūñ medār //

- 25 *O odabrani, ne zanemaruju ga odbijajući ga sa kapije svoje
učini da to i danju i noću dova za sreću tvoju bude⁸
Moja usrdna molba za prah s noge moći tvoje je, o predvodniče
neka za drugim ne bude potrebe, pomozu ugledniče!
Kolko god da se jadaš veličanstvu sultanu mome
molbu upućuj kako to dolikuje, ako je moć odlučivanja kod tebe
Koliko god da daleko sreća i moć stanuje, a i blizu da je
koliko god da je odlučnosti, posla istog i saputnika Hidra koji bdije.⁹*

Nesib ili *teşbîb* je uvodni dio kaside¹⁰ u kojem najčešće dominiraju opisi (prirode, godišnjih doba, praznika i sl.) i zbog toga predstavlja jaku poziciju iz aspekta poetske deskripcije.¹¹ Ukoliko bi se početni motiv iz uvodnog dijela proširio na čitavu kasidu, obično bi kasida dobijala naziv prema osnovnoj temi opisa. *Nesib* u Isamijevoj kasidi zasigurno čine prva tri bejta, koji sadrže neka opća mjesta pri opisu proljeća u kasidama a zapravo su ta mjesta tačke povezivanja značaja kozmičkih elemenata u strukturi fizičkoga svijeta u geografskom kontekstu i unutaršnjeg svijeta na primjeru opisa značaja Mehmed-efendije Mostarca u strukturi onovremenog osmanskoga društva. To su sljedeća tri distiha: *Dođe on, daha Isaova, što ovom svijetu oslonac upravi dade / od njegova mjesta i staro i mlado novi život pronade // Hvala Bogu, svijet se kao ruža otvori i radostan postade / Kao da dani proljetni opet svijetu ovome stigoše // O care, ne misli da u bašči punoj boja jutarnja rosa pala je:/ Nebo na zemlju blistavo biserje prosulo je.* Isami nastavlja opisivati Mehmed-efendiju Mostarca biranim stilom, te sa implicitne aluzije prelazi u izravnu pohvalu, čime se kasida pretvara u eksplicitni panegirik jednome od tadašnjih uglednika u Osmanskome carstvu. Zato bi se moglo ustvrditi kako je navedena

- 8 Ey sipihr-i mekremet deryâ-yi ihsân u kerem / âciz ü qâsır senüñ vaşfuñ êden dâñâyi-kâr //
Kâmkâren luţfuñi qılma tarâhî bendeden / oldı fi t-te'ħiri âfât-u gümân ey kâñ-kâr //
Olsa ihsâna bahâne fazl ü 'irfânüm benüm / eylemezdüm devletüñde hiç 'arz-i iftiqâr //
Yüz sürüb dergâhuña geldi **'İşâmî**-yi haqîr / eyledi aĥvâlini 'arz ol qalilu l-i'tibâr //
Redd êdüb qâbuñdan êtme ânı maĥrûm ey güzîn / ol du'â-yi devletüñ eyle senüñ leyl ü nehâr //
- 9 Ĥâk-i pâ-yi 'izzete oldur niyâzum serverâ / iĥtiyâcı olmasun ġayre meded ey nâm-dâr //
Nice bir taşdı' êdersen ĥazret-i sultânümü / qıl du'âya iqtidâ var ise sende iqtidâr //
- 10 Svaku kasidu čini nekoliko obaveznih dijelova: *teşbîb ili nesib* (uvodni lirski preludij), *girîz-gâh* (prelaz), *temedduh / medhiyye* (pohvala ličnosti kojoj je namijenjena kasida), *tegazzul* (lirski najizraženiji dio), *fahriyya* (samopohvala) i *duâ* (dova).
- 11 Adnan Kadrić, *Uvod u stilistiku divanske književnosti: Lingvostilistička analiza poezije Sabita Alaudina Užičanina*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2015, 313.

Isamijeva kasida, s obzirom na sadržaj, u potpunosti panegiričke naravi (medhija). Štaviše, u njoj i druge sastavnice, kaside poput *tegazzula* i *fahrijje* (samopohvale), uz zadržavanje implicitnog strukturalnog konteksta klasične kaside, također preuzimaju panegiričku intonaciju i prerastaju u klasičnu odu/medhiju visokim uglednicima u Carstvu. Inače, panegirička sastavnica kaside poznata kao medhija/ pohvalnica, ukoliko se značenjski uvrštava u poetsku namjeru - *maksad* ili *maksud* (dio kaside u kojem se očituje namjera ili povod pisanja kaside), dio je u kojem se eksplicitno hvali osoba za koju je kasida napisana prije dijela pjesme u kojem se iznosi *matleb* – namjera, odnosno ono što se traži od određene osobe kojoj se posvećuje hvalospjev. Isami je u navedenoj kasidi svoju namjeru pohvale Mehmed-efendiji Mostarcu utkao u ukupnu strukturu kaside, te se može primijetiti svojevrsna linija slabijeg ili snažnijeg naglašavanja „pohvale“ u samom tegazzulu, središnjem i vrlo često lirski intoniranome dijelu kaside u kojem pjesnik spominje i svoj poetski nadimak (*mahlas*) po kojem se prepoznaje.

Općenito promatrajući, poput ostalih književnih kritičara i istraživača divanske književnosti, i Cem Dilçin naglašava kako se pohvala ostvaruje uglavnom hiperbolizirano, poređenjima i ukalupljenim ustaljenim motivima (mazmunima), sa distance, bez uzimanja u obzir nekih konkretnih osobitosti hvaljene osobe. U tom dijelu kaside pjesnici nastoje naći odgovarajuće, izražajne riječi za otpočinjanje pohvale potencijalnog mecene. Univerzalna hiperbolizacija izraza postaje osnovni stilski postupak kojem pjesnik pribjegava u tom dijelu kaside. Stoga i kao glavna osobitost takvih vrsta hipotipoza na figurativnom planu pojavljuje se prenaplašena upotreba poređenja i “slika nedostižnosti”, pri čemu se gotovo sve poredi sa zvijezdama, suncem, mjesecom, draguljem, velikim junacima u povijesti, itd.¹² Ista situacija je i sa tim dijelom kaside koju je Isami spjevao u čast defterdara Mehmed-efendije Mostarca.

Osobine koje Isami posebno ističe jesu pravednost, autoritativnost, sigurnost, milost, učenost, dobar odgoj, rječitost i darežljivost, što je uvod u konkretizaciju otvorenog iskazivanja svojih potreba zbog kojih se hvalospjevno obraća meceni, a koji je obično na višoj ljestvici u društvenoj hijerarhiji. Ono što je dominantno obilježje ove kaside, jeste eksplicitna pohvala najizraženijih

12 Cem Dilçin, *Örneklerele Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, 153; Sabina Bakšić, Alena Čatović, *Književna baština Bosne i Hercegovine na osmanskom turskom jeziku: pragmatička dimenzija*, Orijentalni institut, Sarajevo, 2019, 44; Adnan Kadrić, *Uvod u stilistiku...*, 238.

vrлина defterdara Mehmed-paše, za koje je pjesnik smatrao da ih treba naglasiti, a uz neizostavnu upotrebu ustaljenih metafora i hiperbola. Ipak, pri kraju kaside prisutno je i svojevrsno ograđivanje i ublažavanje zahtjeva/molbe za dobroćinstvom, pokazujući i ponos (*Da moja vrlina i duhovno znanje razlog za dobroćinstvo ne postaje / pred srećom tvojom nikada ne bih ponizno iznosio potrebe svoje*). U ovom distihu samopohvala je maksimalno ublažena, budući da pjesnik ni u kom slučaju ne želi zasjeniti prethodno izrečene pohvale upućene uvaženom defterdaru. Taj se ton “samounižavanja” nastavlja i u sljedećem bejtu “padajući ničice pred kapiju tvoju”, i kvalificirajući sebe kao ubogog i onoga “što malo/nedovoljno iskazuje poštovanje”. *Padajući ničice pred kapiju tvoju Isāmī [griješni] ubogi dođe / Svoja stanja iznoseći, onaj što malo iskazuje poštovanje // O odabrani, ne zanemaruj ga odbijajući ga sa kapije svoje / Učini da to i danju i noću dova za sreću tvoju bude // Moja usrdna molba za prah s noge moći tvoje je, o predvodniče / Neka za drugim ne bude potrebe, pomoz ugledniče!* Usrdna se molba pjesnikova, dakle, i dalje nastavlja u maniru toposa skromnosti, “prah s noge moći tvoje”. Pjesnikov zahtjev nije eksplicitan, ali se u stihovima jasno uočava i prepoznaje namjera ove pohvalnice. Osim toga, jedan stih izravno upućuje na pjesnikova visoka očekivanja od ovog uglednika i njegove pomoći, kao krajnjeg adresata kojem se pjesnik obraća (*Neka za drugim ne bude potrebe, pomoz ugledniče!*).

U Isamijevoj kasidi malo je stihova u kojima pjesnik referira na biografske podatke o hvaljenoj osobi ili sebi. Izuzetak su bejtovi u kojima se Mehmed-efendija spominje kao defterdar Rumelije (*On, defterdar Rumelije i vođa u gnijezdu vladarskome*), te bejt u kojem se spominje u kontekstu pohoda na Ugarsku (*Stiskom moći tvoje, osvojene su zemlje Ugarske / Zbog mača tvoga što krv lije, banovi se krikom i vapajem oglasiše*). Upravo su navedeni stihovi značajni za povijesnu kontekstualizaciju kaside i dalje istraživanje: ko je bio taj mecena i defterdar Rumelije kojega se molilo za pomoć i potporu.

3. Ko je defterdar Rumelije Mehmed-efendi Mostarac u Isamijevoj kasidi?

Pitanje ko je uglednik kome je posvećena navedena kasida, u naslovu kaside opisan kao defterdar Mehmed-efendi Mostarac, usmjerilo nas je na istraživanje različitih izvora. Budući da se vremenski period u kome je ova kasida prepisana u spomenuti rukopisni kodeks preklapa sa periodom u kojem

je živio značajni mostarski vakif Koski Mehmed-efendija, prva je pretpostavka bila da bi spomenuta kasida mogla biti spjevana u čast tog uglednika. Dosada istraženi izvori, nažalost, ne nude podatke o datumu rođenja ovog značajnog mostarskog vakifa. Hivzija Hasandedić¹³, koristeći se podacima koje nudi i M. Süreyya¹⁴, navodi kako je Koski Mehmed-efendija bio ruznamedžija (hroničar) Sokolluzade Lala Mehmed-paše¹⁵, te da je u mjesecu ševvalu 1014. H./februaru 1606. godine postao vojni defterdar.¹⁶ Iako se datacija vakufname¹⁷ Koski Mehmed-paše odnosi na drugu dekadu mjeseca redžeba 1021. godine, odnosno 11-20. novembar 1612. godine, hronogrami na objektima u Koski Mehmed-pašinom vakufu govore da su oni sagrađeni u vremenskom periodu 1017-1027 / 1608-09 – 1618/19. godina.¹⁸ Nakon što je Sokolluzade Lala Mehmed-paša svrgnut s položaja velikog vezira, a kratko potom i umro, u maju 1606. godine, iz službe se povlači i Koski Mehmed-efendija, te je, prema Hasandediću, Koski Mehmed-efendija živio još pet godina i umro 1020. H./1611. godine.¹⁹

13 Hivzija Hasandedić, „Mehmed Koski-pašina džamija i vakuf u Mostaru“, *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, III /1952, br. 5-7, 149;

14 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. 3, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30, Kultur Bakanlığı – Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarihi Vakfı, İstanbul, 1996, 1008.

15 Veliki vezir u periodu 1604-1606. godine, rođak Mehmed-paše Sokolovića. Nadimak Lala dobio je budući da je bio učitelj prinčevima. Posebne zasluge stekao je tokom pohoda na Austriju, zauzevši tvrđavu Tata (29. ševval 1002/18. juli 1594). Istakao se i tokom pohoda na Budim 1003/1595. godine. Tada mu je i dodijeljena vezirska funkcija. Nakon smrti rumelijskog beglerbega Veli Paše, ta je dužnost povjerena Sokolluzade Lala Mehmed-paši (1007/1598). Sokolluzade Lala Mehmed-paša je, kao žrtva različitih intriga, umro naprasnom smrću u mjesecu saferu 1015 (juni 1606. godine). (Detaljnije u: Mahmut Ak, „Lala Mehmed Paşa (ö. 1015/1606): Osmanlı vezîriâzâmî“, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27. Cilt, 71-73.)

16 Defterdar je bio šef finansija, tačnije „najviši rukovoditelj materijalnog poslovanja i bio je zadužen za čuvanje i odgovorno lice za državnu blagajnu“. (*Historija Osmanske države i civilizacije I*, priredio Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA - Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2004, 630.)

17 „Vakuf-nama Koski Muhamed-paše iz Mostara“, preveo: Bećir Džaka, *Prilozi za orijentalnu filologiju 44-45/1994-95*, Sarajevo, 1996, 301-331.

18 Koski Mehmed-pašin han, prema stihovanom hronogramu izgrađen je 1017/1608-09, hanikah je, prema Hasandediću izgrađen 1618. godine, dok je prema Dilberoviću, a na osnovu teksta same vakufname u kojoj je navedeno da je podignut hanikah od 11 soba, izgrađen vjerovatno prije 1612. (V. Alija Dilberović, „Nakšibendijska tradicija Mostara u XIX i prvoj polovini XX stoljeća – Slučaj Koski Mehmed-pašinog hanikaha“, *Znakovi vremena*, god. XVI, dvobroj 61/62, Sarajevo, 2013, 266)

19 Hivzija Hasandedić, „Mehmed Koski-pašina džamija i vakuf u Mostaru“, 149.

Bilješku o izvjesnom defterdaru Mehmed-efendiji Bosneviju nalazimo i u Selanikijevoj hronici *Tarih-i Selaniki*.²⁰ Istina, bilješka o ovoj ličnosti odnosi se na nešto raniji period u odnosu na podatke o kasnijim službama koje nude Süreyya i Hasandedić. Naime, prema toj bilješci, Mehmed-efendija Bosnevi spominje se u svojstvu defterdara Sirije, te u kontekstu njegovog imenovanja za defterdara Trablusšama (grad-luka u Libanu) u posljednjoj dekadi mjeseca džumadel-ula 1004. godine (posljednja dekada januara 1596. godine). Osim ovog podatka, isti autor daje značajne podatke da je 21. džumadel-ula (20. decembar 1598. godine) Bosnevi Mehmed-efendi imenovan za defterdara Diyarbekira²¹ te da je već sljedeće, 1008. godine, u drugoj dekadi mjeseca ševvala (25. april – 4. maj 1600) postavljen za defterdara Halepa, na mjesto dotadašnjeg Ali-efendije.²² Kako se može primijetiti, ova bilješka se odnosi na period neposredno nakon što je Sokolluzade Lala Mehmed-paša imenovan za velikog vezira (1003/1595). No, ipak, svi navedeni podaci mogu upućivati da se radi o jednoj te istoj ličnosti, poznatom defterdaru Mehmed-efendiji Bošnjaku. Ipak, mišljenja smo da sa takvim zaključkom treba biti oprezan, i eventualno ostaviti mogućnost da se radi o dvije različite osobe. Ukoliko se, pak, radi o dvije pa čak i tri različite osobe, onda se, pod navedenom pretpostavkom, može odvojeno proučavati i biografija defterdara Mehmed-efendije Bosnevija i defterdara Mehmed-efendije Mostarca i biografija defterdara Koski Mehmed-paše, a koji su živjeli otprilike u istom periodu. Da bismo istraživanje pojednostavili, navest ćemo i nekoliko podataka do kojih smo došli usput, istražujući literaturu i neke osmanske dokumente.

a) Defterdar u Ugarskoj

Iz teksta Isamijeve kaside saznaje se da je Mehmed-efendija Mostarac, kome je posvećena kasida, bio jedno vrijeme na službi u Ugarskoj. U jednom ruznamče defteru²³ koji se odnosi na prihode i rashode tokom pohoda u Ugarskoj, a pod vođstvom serdar Murad-paše i rumelijskog mir-i mirana vezira Hasan-paše 1016/1608. godine, Mehmed-efendija se na nekoliko mjesta također spominje kao vojni defterdar za period 1014-1016/1606-1608. god.

20 Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki (1003-1008/1595-1600)*, Haz: prof.dr. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, 557.

21 Ibid, 786.

22 Ibid, 862.

23 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, KK.d.1809 (Kamil Kepeci, *Büyük Ruznamçe kalemi defteri*)

الحمد لله
 محاسبه واردات و مصارف حراته عامه، سرهمايون انكرويس در زمان دستوارا
 مشير مخفي وزير اعظم و سردار اكره حضرت مراد باشا ادام آفة تعالي اجلاله
 و حسن پاشا ميرمان روم نبي الوفي و بمصرفه محمد افندي دفتر داراوردويك
 همايون دامت معاليه عن اون شوال المكره سنة ١٠١٢ الي اولدات محرم ١٠١٦

(Faksimil 2. Bilješka iz ruznamče deftera; KK.d.1809)

U istom defteru, pored vojnog defterdara Mehmed-efendije, spominje se jedan Mehmed-efendija u svojstvu defterdara Budima a drugi Temišvara:

العادات ساليانه علي باشا و حسن پاشا ميرمان بدون و اكره و
 دفتر دار
 محمد افندي دفتر داراوردوي همايون و ديكر محمد افندي
 بدون و عمر افندي دفتر دار اكره و محمد افندي دفتر دار طمشور
 و جعفر افندي دفتر دار ضيظه عادات بعض ميرلواك و محافظه
 بود اندو عادات ساليانه بعضا كاتبان ديوان و غير
 ون بشه
 بوق طقوز سين كيو اونو

(Faksimil 3. Dodatna bilješka o Mehmed-efendiji vojnom defterdaru i drugim defterdarima; BOA. KK.d.1809)

S obzirom na sadržaj kaside i druge izvore i literaturu, Mehmed-efendiji Mostarcu iz kaside bliži je onaj defterdar Mehmed-efendija koji je bio defterdar carske vojske (Meḥemmed Efendī defterdār-i ordū-yi hümāyūn).²⁴

Da bismo donekle riješili pitanje da li je moguće uspostaviti vezu između Mehmed-efendije i Mehmed-paše u kontekstu kaside i povijesnih izvora,

²⁴ Teško je sa sigurnošću reći da li je riječ o istoj osobi, naročito ako se u obzir uzme činjenica da se, kako Hasandedić navodi, Koski Mehmed-efendija od 1606. godine povlači iz političkog života i odlazi u mirovinu, ali ne navodi posebno dokumente na kojima se temelji navedena tvrdnja.

pozvat ćemo se na djelo *Fezleke* Katiba Čelebija, u kojem se navodi kako je Koski Mehmed-efendija postavljen za defterdara (*Koski Mehmed Efendi'yi defterdâr nasb eyleyüp*) 17. zulkaddeta 1014, odnosno 16. marta 1606. godine.²⁵ Dakle, u vrijeme postavljenja za defterdara Koski Mehmed-efendija nije odmah dobio zvanje paše. Titulu paše dobio je kasnije, poslije postavljenja. Budući da i nije bilo mostarskih uglednika početkom 17. stoljeća s imenom Mehmed-efendi Mostârî a koji su imali tako visok položaj u osmanskoj administraciji, postavljenje za defterdara Rumelije, u kasidi posvećenoj defterdaru Rumelije Mehmed-efendiji Mostârcu, najvjerovatnije se radi o defterdaru Koski Mehmed-paši, velikom dobrotvoru u Mostaru, te nije čudo da se kasida posvećena Mehmed-efendiji Mostarcu nalazi u istoj medžmui u kojoj se nalaze i neke vakufname o vakufskim objektima u Mostaru.

4. Umjesto zaključka

Ovim radom smo nastojali predstaviti kasidu posvećenu defterdaru Mehmed-efendiji Mostarcu, koja se nalazi u jednom rukopisnom kodeksu u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine. Kasidu je napisao do sada nepoznati autor sa pjesničkim mahlasom Isami, o kome nismo pronašli podatke u pjesničkim tezkirama, što nas upućuje na zaključak da se možda radi o nekom manje poznatom lokalnom divanskom pjesniku.

Ovom smo kasidom nastojali i ponuditi odgovor na pitanje ko je uglednik defterdar Mehmed-efendija kojem je kasida posvećena. Izvori nude različite podatke koji bi mogli poslužiti kao pretpostavke za odgovor na ovo pitanje. Iako smo u ovom radu krenuli od pretpostavke da je riječ o Koski Mehmed-efendiji, jednom od značajnijih mostarskih vakifa koji jeste obnašao i dužnost defterdara, iznijeli smo i moguću pretpostavku da je riječ o drugoj osobi. Drugi podaci koji govore o defterdar Mehmed-efendiji, a koji se odnose na dotični period, ovu ličnost spominju kao Bosanca (Bosnevi) što bi moglo ići

25 *Mehmed Pasa da'vet olunup hüküm vardıkda Rumeli Beylerbeyisi Vezîr Hasan Pasa'ı Belgrad'dan getirüp yerine ka'im-makam ve Koski Mehmed Efendi'yi defterdâr nasb eyleyüp serhad umûrunu anlara ismarladıkdan sonra kendi 'id-i serîfin dördüncü günü Belgrad'dan irtihâl idüp [111a] sene-i mezbûre zilka'desinin yedinci günü Dârüssaltana'ya vâsıl ve husûs-ı istikbâlde kemâl-i iclâl ile Kadırga Limanı Sarâyi'na dâhil olup cenâb-ı pâdisâhiden envâ'-ı nevâzis ü iltifât gördi.*Vidi: *Katib Celebi: Fezleke: tahlil ve metin*, haz. Zeynep Aycibin, neobjavljena doktorska disertacija, T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2007, 510.

u prilog početnoj hipotezi. Podaci o pjesniku bi sigurno bili od velike pomoći za rekonstruiranje potpune slike o defterdaru Mehmed-efendiji, ali svakako treba imati na umu i činjenicu da je riječ o kraju 16. stoljeća te da su podaci o lokalnim pjesnicima ovog perioda prilično oskudni. No, činjenica da se radi o kasidi u mostarskoj medžmui iz prve polovine 17. vijeka, u kojoj se nalaze brojni podaci o Mostaru i vakufname o vakufskim objektima u Mostaru, te da u tom periodu nema Mostaraca sa imenom Mehmed koji su se proslavili u pohodima na Ugarsku i dostigli stepen rumelijskog defterdara, donekle upućuje da je ogromna vjerovatnoća da se radi upravo o Koski Mehmed-paši. Pod pretpostavkom da je navedena hipoteza ispravna, onda bi se moglo govoriti i o jednom novom podatku iz kaside o tome da je (Koski) Mehmed-efendija Mostarac bio imenovan i za defterdara Rumelije. Možda će neka od narednih istraživanja razriješiti neke od dilema iznesenih u ovom radu.

FOLLOWING THE PATH OF ONE PANEGYRIC DEDICATED DEFTERDAR RUMELI MEHMED-EFENDI MOSTARI

SUMMARY

The paper presents a qasida of the poet Isami, which is found in a manuscript codex (medzhmu) from the National and University Library of Bosnia and Herzegovina. The kasida is dedicated to Defterdar Mehmed Effendi Mostar. It has 56 verses and is found in the same codex that contains the transcripts of several Mostar vaqfnams. In the qasida, you can also find some important information about Mehmed-efendi Mostar, to whom the poet Isami sang the qasida. When comparing these data with Ottoman biographical sources, we noticed a lot of similarities between the biography of Mehmed-efendi and the biography of Koski Mehmed-pasha, one of the famous Mostar vakifs (legators) from the beginning of the 17th century.

Keywords: Divan literature, 17th century, Bosnia, Mostar, defterdar Mehmed-efendi Mostari, poet Isami ('Isāmī)

Izvori

Ruznamče defter, BOA. KK.d.1809 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kamil Kepeci, *Büyük Ruznamçe kalemi defteri*)
Medžmua R-135 (Nacionalna i univerzitetska biblioteka BIH)

Literatura

- Ak, Mahmut, „Lala Mehmed Paşa (ö. 1015/1606): Osmanlı veziriâzamı“, *Diyaret Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27. Cilt, 71-73.
- Aycibin, Zeynep, *Katib Çelebi: Fezleke: tahlil ve metin*, T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2007. [neobjavljena doktorska disertacija]
- Bakšić, Sabina, Ćatović, Alena, *Književna baština Bosne i Hercegovine na osmanskom turskom jeziku: pragmatička dimenzija*, Orijentalni institut, Sarajevo, 2019.
- Dilberović, Alija, „Buq‘a medresa u Mostaru“, *Hercegovina, časopis za kulturno i historijsko naslijeđe*, br. 17, Mostar 2018.
- Dilberović, Alija, „Nakšibendijska tradicija Mostara u XIX i prvoj polovini XX stoljeća – Slučaj Koski Mehmed-pašinog hanikaha“, *Znakovi vremena*, god. XVI, dvobroj 61/62, Sarajevo, 2013, 263-281.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.
- Džaka, Bećir, „Vakuf-nama Koski Muhamed-paše iz Mostara“, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 44-45/1994-95, Sarajevo, 1996, 301-331.
- Hasandedić, Hivzija, „Koski Mehmed-pašina džamija i vakuf u Mostaru“, *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, III/1952, br. 5-7, Sarajevo, 1952, 146-157.
- Historija Osmanske države i civilizacije I*, priredio Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA - Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2004.
- Kadrić, Adnan, *Uvod u stilistiku divanske književnosti: Lingvostilistička analiza poezije Sabita Alaudina Užičanina*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2015.
- Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, Obradio: Lavić, Osman, Al-Furqan – Fondacija za islamsko naslijeđe, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, London Sarajevo, 2011,
- Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki (1003-1008/1595-1600)*, Haz: prof.dr. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
- Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, c. 3, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30, Kultur Bakanlığı – Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarihi Vakfı, İstanbul, 1996.